

Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

Ιμπν Μπαττούτα, Ταξίδια στην Ασία και στην Αφρική 1325-1354. Εισαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις: Σίσσυ Σιαφάκα. Επιμέλεια έκδοσης Λουκάς Αξελός. Στοχαστής / Ταξίδια - ανακαλύψεις, [Αθήνα 1990], 325 σ. + εικ. Εξώφυλλο Στέλλα Γκρανιά.

ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.467](https://doi.org/10.12681/mnimon.467)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Ι. (1991). Ιμπν Μπαττούτα, Ταξίδια στην Ασία και στην Αφρική 1325-1354. Εισαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις: Σίσσυ Σιαφάκα. Επιμέλεια έκδοσης Λουκάς Αξελός. Στοχαστής / Ταξίδια - ανακαλύψεις, [Αθήνα 1990], 325 σ. + εικ. Εξώφυλλο Στέλλα Γκρανιά. *Μνήμων*, 13, 381-384. <https://doi.org/10.12681/mnimon.467>

ακός τόμος τῆς Πόπης Πολέμη ἔβαλε συνεπῶς τὴν πρώτη «ἄνω τελεία». Τὸ γεγονός ὅτι ἤδη βρίσκεται σὲ ἐξέλιξη τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας τοῦ 19ου αἰώνα» —τὸ ὁποῖο καλύπτει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ ΕΛΙΑ, ὅλες τὶς προσιτὲς βιβλιοθηκὲς τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, καθὼς καὶ κάθε δυνατὴ πηγὴ γιὰ τὴ βιβλιογράφηση ἐνὸς ἐντύπου— μᾶς δημιουργεῖ βᾶσιμες ἐλπίδες ὅτι δὲ θ' ἀργήσει νὰ ἀκολουθήσει ἡ ἐπόμενη.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

«ΤΑ ΠΕΡΙΕΡΓΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΘΑΥΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΑΞΙΔΙΩΝ»

Ἴμπν Μπαττούτα, Ταξίδια στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἀφρική 1325-1354. Εἰσαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις: Σίσσυ Σιαφάκα. Ἐπιμέλεια ἔκδοσης Λουκάς Ἀξελός. Στοχαστὴς / Ταξίδια - ἀνακαλύψεις, [Ἀθήνα 1990], 325 σ. + εἰκ. Ἐξώφυλλο Στέλλα Γκρανιά.

Μιά δωρεὰ σ' αὐτοὺς ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ περιεργὰ τῶν πόλεων καὶ τὰ θαύματα τῶν ταξιδιῶν.

Ἡ φράση αὕτη, βρίσκεται στὴν κατακλιδα τῆς ἀφήγησης τῶν περιπλανήσεων τοῦ παλαιοῦ γεωγράφου καὶ περιηγητῆ τοῦ 14ου αἰώνα, Ἴμπν Μπαττούτα. Ὁ Abu Abd Allah Muhammad Ibn Abd Allah (1304-1377) γεννήθηκε στὴν Ταγγέρη καὶ στὰ εἰκοσὶ του χρόνια ἔφυγε γιὰ τὸ καθιερωμένο προσκύνημα στὴν Μέκκα· γιὰ τριανταπέντε χρόνια διέσχισε διάφορες χώρες καὶ ἠπείρους —ἀπὸ τὴν Ἀφρική ἕως τὴν Κίνα.

Τὸ ὁδοιπορικὸ του ἀποτελεῖ σπάνια μαρτυρία μιᾶς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποία ἡ γραφίδα διέσωζε μὲ τὸν πληρέστερο τρόπο τὴν εἰκόνα τοῦ σύμπαντος, καὶ εἶναι γραμμένο ἀπὸ κάποιον ποὺ κατέχει νὰ μιλεῖ μὲ γνώση καὶ μὲ τρόπο: κατὰ πῶς θέλει ἡ παράδοση ὁ προσκυνητῆς, ἐπιστρέφοντας στὸ ἀρχικὸ σημεῖο ἐκκίνησης του, τὴν πατρίδα του τὸ Μαρόκο, ἀνιστόρησε τὶς περιπέτειές του αὐτὲς σὲ ἕναν γραμματικὸ τοῦ σουλτάνου, κι' ἐκεῖνος τὶς κατέγραψε, τὸ ἔτος 1355· ἀνασύροντας μέσα ἀπὸ τὴν πολυδαίδαλη μνήμη του κομμάτια τῶν μακρόχρονων ἐμπειριῶν του χρωμάτισε καὶ προσδιόρισε τὸ ὕψος τοῦ κειμένου: ἡ πρώτη ὕλη τοῦ ἀναγνώσματος ποὺ ὁ σημερινὸς φιλοπερίεργος ἀντικρύζει στοιχειοθετημένο σὲ κεφάλαια καὶ σελίδες εἶναι ὁ προφορικὸς λόγος τὸ παραμῦθι.

Σπάραγμα καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο μιᾶς ἐποχῆς ἀρχαίας τὸ ἔργο τοῦ Μπαττούτα δὲν ἀπομνημονεῖ ἀπλὰ αὐτὸν τὸν ἄγνωστο, μυστηριώδη κόσμο, ἀλλὰ μετέχει σ' αὐτόν,

είναι σάρκα ἀπ' τὴν σάρκα του. Ὁ ταξιδιώτης, ταυτισμένος μὲ τὸ ἀντικείμενό του, παραδομένος στὰ ὁράματά του εἶναι γι' αὐτὸ τὸ λόγο πολὺ πιὸ «μοναχικός» καὶ «ἐλεύθερος» ἀπὸ τὸν μεταγενέστερο εὐρωπαϊὸ ὁμοτέχνό του: ἐκείνου ὁ στόχος ὡς καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. εἶναι ἡ τεκμηρίωση· ἡ περιγραφή τῶν τόπων συχνὰ ὑπακούει σὲ κάποιο σχέδιο κυβερνητικὸ ἢ τὶς ἐπιδιώξεις μιᾶς κυρίαρχης ομάδας. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν μαροκινὸ περιπατητὴ, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει κἂν τὸ πρόβλημα, ὁ δυτικὸς προρομαντικὸς θηρεύει τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθεια καὶ στὸ ὄνομά της πλέκει ἀκόμα καὶ τὴν μυθοπλασία του.

Τὸ περιηγητικὸ αὐτὸ κείμενο ἢ Εὐρώπη τὸ «ἀνακάλυψε» καὶ τὸ πρωτοδιάβασε τὸν περασμένο αἰώνα, ὅταν ἀκριβῶς τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοὺς πολιτισμούς τους, βρισκόταν στὸ ἀπόγειό του. Μέσα ἀπὸ τὶς μεταφράσεις τοῦ Samuel Lee (Λονδίνο 1849) καὶ τοῦ Defremery (Παρίσι 1851), τὸ ἀγγλικὸ καὶ τὸ γαλλικὸ κοινὸ ἀντίστοιχα, γνώρισε τὸ ἔργο ποὺ στὴν Ἑλλάδα ἐκδόθηκε πρόσφατα στὴν γλῶσσα μας ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Στοιχαστής.

Ὁ σημερινὸς μελετητὴς ἢ ἀπλὰ ὁ ἐνδιαφερόμενος λοιπὸν ποὺ πιάνει στὰ χέρια του τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση, ἔχει μπροστά του ἓνα ἀνάγνωσμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀπέχει ὄχι μόνον ἕξι αἰῶνες χρονικά, ἀλλὰ κι ἄλλο τόσο πολιτισμικά. Στὸ ἔργο αὐτὸ ἤχου μυθικὰ ἀκόμη καὶ τὰ ἱστορικὰ πράγματα. Τὸ ζήτημα ὅμως γιὰ μᾶς δὲν εἶναι νὰ κριθεῖ ὁ βαθμὸς ἀξιοπιστίας του — πού ἄλλωστε ἀμφισβητήθηκε ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς συγκαρινούς του — ἀλλὰ νὰ μᾶς δοθοῦν ἀπὸ τοὺς συντελεστὲς τῆς ἔκδοσης τὰ ὑλικά ἐκεῖνα ποὺ θὰ μᾶς προετοιμάσουν γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἀπόλαυσή του. Λογικά, θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς φέροι κοντὰ μας τὰ ἤδη γνωστά: ὀρισμένους ὅρους ἢ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος ποὺ τυχαίνει νὰ ταυτίζονται μὲ γνώσεις γεωγραφικὲς ἢ ἱστορικὲς δικές μας — ἀπὸ ἐκεῖ θὰ ξεκινούσαμε. Ἡ ἔκδοση ὅμως αὐτὴ κατὰ τρόπο περίεργο μεταμόρφωσε τὰ γνωστά σὲ ἄγνωστα, ἐνῶ παράλληλα, χρησιμοποιώντας παραπομπές, ὑπομνηματισμούς καὶ βιβλιογραφίες μᾶς ἔκανε οἰκεία καὶ τὰ πλέον περιθωριακὰ τοπωνύμια — πιθανὸν γιὰ αὐτὰ ἐπέλεξε ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης στὴν ὁποία στηρίχθηκε ἢ κατὰ τὰ λοιπὰ καλοῦ ἐπιπέδου ἑλληνικὴ μετάφραση.

Λεῖπει ὀλοκληρωτικὰ μιὰ προσαρμογὴ στὰ «καθ' ἡμᾶς». Μοιάζουν νὰ ἀγνοοῦνται λέξεις καὶ ὄροι ποὺ ἔχουν ἐδῶ καὶ χρόνια ἢ αἰῶνες εἰσαχθεῖ στὴν γλῶσσα μας καὶ δὲν περιέχονται μόνον σὲ εἰδικὰ λεξικογραφικὰ ἐγχειρίδια. Δίνονται παρακάτω ὀρισμένα χτυπητὰ παραδείγματα:

σ. 4: «τὸ πορτολάν τῆς Μεσογείου...» (ὁ πορτολάνος ὁ χάρτης-ὁδηγὸς τῶν ναυτικῶν).

σ. 10 ἀλλὰ καὶ σσ. 24, 25, 45, 46, 50, 67, 73, 90, 165: Ὁ Μπατούτα «διορίστηκε καντὶ (δικαστής) ...προερχόταν ἀπὸ μιὰ οἰκογένεια πολλὰ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ὁποίας εἶχαν διοριστεῖ καντὶ» (ὁ καθὴς - οἱ καθῆδες).

σ. 29, 30, 69, 70, 72, 78, 83, 110: «τα μαντράσας τοῦ Καίρου (τζαμία, σχολές)» ἀλλὰ καὶ «ἡ μαντράσα» γενικῆ «τῆς μαντράσας» (δηλαδὴ ὁ μεντρεσές).

σ. 184: «...Μαουλανὰ ὁ ἀφέντης μας...» καὶ σσ. 184, 112, 155, 274 (προφανῶς ὁ Μελβανά, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ οἱ Μεβλεβῆδες).

σ. 199: «...ἓνα χωριὸ χιντοῦ χωρικῶν...» καὶ σ. 201 «μιὰ φυλὴ χιντοῦ» (Ἰνδουισμός, Ἰνδουιστές).

σ. 53, 60: «οἱ Μπαντάουν αὐτῆς τῆς περιοχῆς» (οἱ βεδουῖνοι).

σ. 91: «οἱ Μπερμπέραχ οἱ ὁποῖοι εἶναι νέγροι...» (πιθανότατα οἱ Βερβέροι τῆς βόρειας Σαχάρας ἢ, ἔστω οἱ Βερβερίνοι, οἱ κάτοικοι τῆς Νουβίας).

Σε άλλα πάλι σημεία θεωρήθηκε ότι πρέπει να δοθεί εξονυχιστή επεξηγήση για πράγματα πασίγνωστα στη γλώσσα μας, όπως π.χ. τὸ «χάνι», στή σ. 33 πού μεταγράφεται κατευθεῖαν ἀπὸ τὰ λατινικά «κχάν» (!) καὶ δὲν συνδέεται διόλου μὲ τὴ λέξη «χάνι» (τῆς Γραβιᾶς ἢ ὅποιο ἄλλο τελοσπάντων). Πληροφορούμαστε λοιπὸν ὅτι *κάθε ΚΧΑΝ ἔχει ἓναν νερόμυλο καὶ μᾶς παραπέμπουν σὲ κριτικὸ ὑπόμνημα* (!), στὸ κάτω μέρος τῆς σελίδας, γιὰ νὰ μάθουμε τί ἐπιτέλους εἶναι αὐτὸ τὸ ΚΧΑΝ.

Ἄλλὰ τὰ σφάλματα πλήττουν καὶ τὸν χῶρο τῶν τοπωνυμίων· ἐδῶ θὰ χρειαζόταν πράγματι μεγαλύτερη εὐαισθησία, μιὰ καὶ τὸ βιβλίον κοντὰ στὰ ἄλλα περιέχει κυρίως γεωγραφικὰ στοιχεῖα. Κάποιες διασταυρώσεις θὰ ἀπαιτοῦνταν γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση μιὰ πού οἱ τόποι αὐτοὶ κατοικήθηκαν ἀπὸ πληθυσμοὺς χριστιανικοὺς· σὲ μερικοὺς μιλήθηκε καὶ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὄχι μόνον στὸ μακρυνὸ παρελθὸν ἀλλὰ ὡς τις ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας. Ὅρισμένα τοπωνύμια θ' ἄξιζαν λίγο ψάξιμο σὲ κάποιο λεξικό, μόνον καὶ μόνον γιὰ τὴν ἀνάμνησιν τῶν τόπων ἱστορικοῦ.

Ἐναν μικρὸν κατάλογο παραθέτουμε:

- σ. 40: «τὸ Χαλάμπ (Ἄλέππο)» καὶ σ. 165, 289 «Ἄλέππο» (εἶναι τὸ Χαλέπι).
- σ. 109: «Σαμπάρτα (Ἰσπάρτα)» (ἡ Σπάρτη τῆς Πισιδίας).
- σ. 111: «Κουνίγια, Κόνια» (τὸ Ἰκόνιο).
- σ. 113: «Ναγκντά (Χινιγκντά)» (ἡ Νίγηδ τῆς Καππαδοκίας).
- σ. 113: «Ἀμασίγια» (ἡ Ἀμάσεια τοῦ Πόντου).
- σ. 120: «ἡ Κασταμουνίγια» (ἡ Κασταμονή, στὸν Πόντο).
- σ. 289: «ἡ Χεμπρόν» (ἡ Χεβρών, στὴν Ἱερουσαλήμ).
- σ. 325: «ἡ Φάς» (ἡ Φέζ, στὸ Μαρόκο).

Ἀκόμα, ὑπάρχουν τοπωνύμια πού ἀπαντοῦν σὲ διάφορα σημεία τοῦ βιβλίου μὲ ἄλλη, κάθε φορά, ὀνομασία· θὰ βοηθιόταν πολὺ ὁ ἀναγνώστης ἂν μετὰ τὴν παράθεση τῶν ἑτεροκλήτων, κατὰ κάποιο τρόπο, ὀνομασιῶν, τοῦ δινόταν καὶ ὁ σύγχρονος, κοινό-χρηστος, τύπος τους π.χ. σ. 208, 245, 286 *Καουλάμ, Κιλόν* ἀλλὰ καὶ σ. 232 *Σαιλάν (Κευλάνη)*· ἄλλο παράδειγμα: ἡ *Κίνα* καὶ ἡ *Βόρεια Κίνα*, (ἡ πιὸ καλὰ *Κατάη*, ὅπως μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Ζήσιμο Λορενζάτο): σ. 180 *Καθέυ*, σ. 211 *Κίνα*, σ. 257 *στὴν Κίνα καὶ στὴν Καθέυ (Β. Κίνα)*, 267 *Καθέυ (Β. Κίνα)* καί, τέλος, 279 *στὴν χώρα τῆς Κιτά (Καθέυ)*.

Ἀναμφισβήτητα ὁ συγγραφέας «εὐθύνεται»: δὲν νοιάστηκε νὰ τὰ ξεμπερδέψει γιὰ χάρι τοῦ ἐλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ ἀγνοώντας ὅτι θὰ τὸν ἀνακάλυπτε μιὰ δεκαετία πρὶν τὸ τέλος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα: ἐκεῖνοι ὅμως πού ἀποφάσισαν νὰ φέρουν στὸ φῶς τὸ ἀπαιτητικὸ αὐτὸ κείμενον καὶ ἀναφέρουν στὴν εἰσαγωγὴ ὅτι ὁ Μπατούττα δὲν δίνει μὲ ἀκριβεία ὀνόματα τοποθεσιῶν, ἀκριβῶς καὶ ἐπειδὴ προτίθενται νὰ κινηθοῦν πάνω ἀπὸ τὸ μέσο ὄρο τῶν ἐλληνικῶν ἐκδόσεων, γνωρίζουν ὅτι αὐτὸ δὲν ἀκυρώνει τὴν ἀνάγκη μιᾶς σωστᾶ σχολιασμένης ἔκδοσης· πόσο μᾶλλον πού τὸ ὀδοπορικὸ ἐντάσσεται σὲ μιὰ ἐκδοτικὴ προοπτικὴ, ἀποτελεῖ ἓναν κρίκο σὲ μιὰ ἐνδιαφέρουσα σειρά (Ταξίδια/ἀνακαλύψεις).

Ἀφοῦ δὲν εἴμαστε σὲ θέση γιὰ τὴν τυπώσιμον Μπατούττα; Χάθηκαν ἄλλα πιὸ ἀνώδυνα ταξιδιωτικά; Ἄν εἶναι ἔτσι τότε τί μᾶς χρειάζεται ἓνας ἄραβας ταξιδευτῆς τοῦ 14ου αἰῶνα; γιὰ περαιτέρω συσκότιση; (μήπως βασιζόμαστε στὴν ἀρχὴ ὅσο πιὸ ἀκατάληπτο τόσο πιὸ σαγηνευτικό;) Στὴν περίπτωσιν πού ἡ συνειδητοποίηση τῶν δυσκολιῶν εἶχε ἀποτρέψει τοὺς συντελεστῆς ἀπὸ μιὰ τυχερὰ πρᾶκτικὴ —κατὰ τὰ

πατροπαράδοτα έκδοτικά ξθιμα και ἤθη— τότε θά εἶχαν ἴσως ἀποταθεῖ σέ κάποιους (πιό) ειδικούς· μέ μόνη βλαβερή συνέπεια μιὰ ἀνοδική τάση τοῦ μεταφραστικοῦ κόστους. Ποιός ἄραγε νά εἶναι ὁ ρόλος τοῦ ἐπιμελητῆ σέ έκδοτικά ἀτοπήματα ὅπως αὐτό;

Ὅλοι οἱ μεταφραστές δέν εἶναι ἱκανοί νά κυριέψουν ὅλα τά κείμενα ὄλων τῶν αἰώνων· ὅλα τά κείμενα δέν εἶναι ἴδια· ἂν δεχτοῦμε ὅτι ὁ μεταφραστής δέν εἶναι ἀναγκασμένος νά διαθέτει τήν ἐπάρκεια ἐνός H.A.R. Gibb πού φρόντισε τήν ἀγγλική έκδοση τότε ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι ὁ ἔλληνας ἐπιμελητής θά εἶχε ἐδῶ πράγματι νά διαδραματίσει ἕναν ρόλο: αὐτή ἀκριβῶς ἡ παρέμβαση δέν ἔγινε.

Τό εἰκαστικό ὕλικό πού κοσμεῖ τήν έκδοση ἐνισχύει τήν μυθολογική διάσταση τῆς διήγησης. Τό ἐξώφυλλο ἐξάισιο σέ χρώμα και ποιότητα· ἐκτός ἀπό τά ἐπιμέρους μικρά σκαριφήματα, ἕνας καλός χάρτης πάνω στόν ὁποῖον θά παρακολουθοῦσαμε ὄλην τήν πορεία, θά ἦταν χρήσιμος· ἀκόμα, ἕνα εὐρετήριο, ἡ μιὰ ἀναγραφή τῶν κυριότερων σταθμῶν τοῦ ὁδοπορικοῦ στό περιεχόμενα τῶν κεφαλαίων (πού ἀπλῶς ἀριθμοῦνται ἀπό τό ἕνα ὡς τό δεκατέσσερα) θά ἦσαν ἐπιθυμητά· ὅλα αὐτά βέβαια περιέχονται στήν τρίτομη ἀγγλική έκδοση (Καίμπριτζ 1958). Ἄν ὑπῆρχαν δέν θά μετρίαζαν τό στοιχείο τοῦ «ἐξωτισμοῦ» τό ὁποῖο ὑπερτονίζει ἡ ἐλληνική έκδοση, ἐνῶ θά μᾶς βοήθοῦσαν νά ἀποκομίσουμε και μιὰ γεωγραφική αἴσθηση συνόλου κλείνοντας τό ἀντίτυπό μας ἐκτός ἀπό τή μαγεία πού ὅμως ἐκείνη εἶναι και ἡ μόνη πού δέν χρειάζεται ἐπαγγελματίες διαμεσολαβητές.

ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Arlette Farge, *Le goût des archives*, Παρίσι, Seuil (La Librairie du XXe siècle), 1989, 160 σ.

Ἡ Arlette Farge μελετά τα αρχεία της γαλλικής αστυνομίας του Παρισιού του 18ου αιώνα. Οι δημοσιεύσεις της αναφέρονται στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, ιδιαίτερα στις νοοτροπίες, στην εικόνα της γυναίκας, στην μορφή της οικογένειας¹. Στο βιβλίο της *Le goût des archives* μεταφέρει την αίσθηση της επαφής της με τα αρχεία αυτά, την ουσία και τη «γεύση» τους².

Γράφει σε δύο επίπεδα, καθώς, παράλληλα με τις θεωρητικές και μεθοδολογικές σκέψεις, δίνει σε ημερολογιακή σχεδόν μορφή τον ατομικό της χρόνο: την ατμόσφαιρα των βιβλιοθηκών και των αρχείων, το δέος του νέου ερευνητή, την εξοικείωσή του με το υλικό. Είναι η δική της πραγματικότητα σήμερα αντιμέτωπη με ανθρώπους που έχουν πεθάνει. Η ιστορία γίνεται πρώτα-πρώτα συνάντηση με τον θάνατο και η επαφή με τα αρχεία βιώνεται μέσα στη μοναξιά.

